

*Sine moj,
pazi da se ne razboliš!*

*Dobro bi bilo
da je moć,
koju češ sada izgubiti,
u istini tvojih riječi ležala,
a ne u snazi mesta
s kojeg su izgovorene.*

U suprotnom češ umrijeti.

*Sine moj,
pazi da se ne razboliš!*

Objektni polovi pjesme su majka i sin, i odlazak sina u mirovinu s mjesto koja ima moć. Pjesma je čitljiva i na prvi pogled jasna. Priča, kroz doslovno značenje, banalnošću povoda, nameće se kao zatvorena struktura. No, to je privid. Pjesmu treba iščitati pažljivo, razgraditi je i osloboditi energiju stiha. S obzirom na to da je fenomen strukture u svom konačnom izvodu derivat fenomena smisla, i da ponavljanje razotkriva strukturu, onda dvestiš »Sine moj, pazi da se ne razboliš« u kompozicijskom sklopu ima središnje (prelomno) i završno mjesto, što pojačava semantičku akceleraciju u razgradivanju strukture. Strukturalna pozicija ponovljenog dvostiha, nije ponavljanje istog smisla; sličnost, jednakost, uvećava razlike i na planu izraza i na planu sadržaja. Veza objektivnog sklopa i semantičkog ponavljanja daje složeno tkivo smisla, koje pojmovno umirujemo pitanjem: o kakvoj bolesti može biti riječ? Dijagnosticirajmo. Atmosfera pjesme daje prvi stih. Fonema Š. To Š šušti i iritira kroz cijelu pjesmu, njime pjesma počinje, preko njega se prelama i njime završava: »Pazi da se ne razboliš! Prvi stih »Kada je Š odlazio«, korespondira s početkom Kafkinog romana »Proces«: »Neko mora da je oklevetao Jozefa K«. Izbor fonema Š nije slučajan, atmosfera je određena.

Treća strofa organski se naslanja na Njegoševe stihove:

»Kome zakon leži u topuzu
tragovi mu smrde nečovještvo.«

Celu strofu Babić koristi kao referencijalnu funkciju u odnosu na referen, dat kao politika.

Stih »U suprotnom češ umrijeti« stoji izdvojen od potencije strofe i naglašava karakter i prirodu bolesti. Ideja bolesti, kao situacija, uobličava se i uvlači u složeno tkivo smisla.

Doživljaj, povod, odlazak sina u mirovinu, sam po sebi nije doživljaj vrijedan artificijelne pažnje. No, kako doživljaj biva situacija, objektni pol (sin), kao čimbenik doživljaja u pjesmi, nestaje iz značenjske ravni, a u prvi plan izbjiga smisaona povezanost u ideji bolesti, kroz odnos vlasti i moći. Drugi objektni pol, majka, starica, žena od 80 godina, aktivan je unutar pjesme i dobiva potenciju simbola. Vještим ponavljanjem i određivanjem mesta dvostiha u strukturi pjesme, simbol biva aficiran i oscilira između smisaonih polova veze moć – vlast. Zapazamo da majka opominje sina na kraju vladavine kada će izgubiti moć. Sto na kraju, a ne na početku, krucijalno je pitanje. Od čega to sada sin da se čuva, i kakva mu to bolest na smrt prijeti. Osjećamo da sam uzrok bolesti ne možemo otkriti, ali bar, i tim prije, bolest možemo imenovati. Zaključujemo, »boleste« može biti posljedica *strasti* ili *časti*. Strast za vlašću je bolest, ali ne bolest na smrt, nju, strast, vrijeme uspješno liječi. Ostaje čast, osećanje časti, kao jedini element identifikacije, ega, vladanja i moći. Čast je, znači, ta bolest od koje se umire.

Totalna identifikacija rada totalitarizam, diktaturu, na tu bolest majka upozorava sina. Uvidimo da majka, kao simbol, ima različita konotativna značenja. Ako nismo našli uzrok bolesti, našli smo njenje ime, ime o kojem G. G. Markes u romanu »Jesen patrijarha« ingeniozno piše. Pjesma »Majka, starica« svojom jednostavnosću promišlja univerzalnu problematiku staru koliko i ljudsko društvo, fenomen vladanja i fenomen moći, koji traje kao i fenomen starenja.

Knjigu G. Babića »Okus oskoruše« artibuiramo sintagmom politička lirika, gdje određena situacija dominira nad doživljajem, koji može biti i fiktivan, ali je poslužio da se povuče kritička granica između samog doživljaja kao povoda i predmeta pjesme. Babić u većini slučajeva to čini uspješno, istina, u nekim pjesmotvorima doživljaj ostaje na nivou poruke, ne uspijeva se odlijepiti od povoda. To ne umanjuje značaj knjige, koja kao izuzetna cjeplina zasljužuje visoku ocjenu. Prikazom smo pokušali razotkriti jedan njen značenjski sloj. Nesumljivo, knjiga omogućuje i drugočaće pristupe, no nam se ovaj učinio primjernim jer je to linija njenog angažovanja u samoj biti bitisanja čovjeka kao političkog i umnog bića, koji živi u vremenu slučajno i u povijesti nužno. Shvatimo ovo kao jednu od mogućih estetskih rukava Babićeve knjige

govo ponašanje počele su da izučavaju mnoge nauke, među kojima značajnu pažnju zauzima sociologija grada.

U prvom delu knjige vidljiva je izvanredna obaveštenost autora o razvoju sociologije grada u raznim zemljama, od visokorazvijenih, preko socijalističkih zemalja do zemalja u razvoju. Posebno mesto posvećeno je našoj zemlji, »u kojoj je urbana sociologija nailazila na prilične teškoće« /str. 28/, jer je fenomen grada relativno malo obradiv. Najčešće se potenciralo proučavanje sela, što je možda bilo i razumljivo. To ne znači da je problema grada trebalo ostaviti po strani. Ipak, grad je smatran za nešto strano i »skrašnje«. Sve je to možda uticalo da naša sociologija grada bude diskontinuirana, a proučavanju su se najčešće izvodila ad hoc ili zavisila od individualnih interesovanja istraživača. Autor upozorava i na drugu opasnost, za koju bismo mogli reći da je metodološke prirode. U stvari, upozorava na *metodološku zabludu* »po kojoj svaka istraživačka tehnika koja je dala neke rezultate u drugačijim sredinama, mora ih dati i kod nas« /str. 28/.

Ovo upozorenje mora imati u vidu svaki mlađi sociolog koji proučava i istražuje naš grad. Na to je prof. Kostić uvek upozoravao mnoge generacije studenata kojima je predavao. Imao je običaj da kaže kako bi samo primena tehnika do kojih je došla urbana sociologija na Zapadu, na našu stvarnost, bila slična onoj situaciji kad bi »kadilak« vozili po uskim balkanskim stazama. A mora se priznati da bi to bilo veoma teško i komplikovano. Zato, kad je u pitanju metodologija, potrebno je prilagoditi se »stazama« našeg društva, vremenu i prostoru, tradiciji i načinu života, našoj svakodnevici onakvoj kakva uistinu jeste. Mišljenja smo da je velika zasluga Cvetka Kostića, a i vrednost njegove knjige, što je uvek naglašavao ovaj kontekst; uz to je u svojim brojnim istraživanjima pokazao šta bi trebalo da bude predmet interesovanja naše urbane sociologije (»srednji grad«, polutani – oni koji su iz sebe pošli i u grad nisu došli, itd.).

Poglavlja »Gradovi u vremenu i prostoru« i »Tipologija gradova« su sistematska izlaganja koja su od velike koristi ne samo uskim specijalistima, već svima onima koje interesuje grad. Ova poglavљa pružaju dragocena obaveštenja o ovim značajnim pitanjima.

Sa aspekta današnje urbane sociologije veoma su aktuelna ona pitanja koja autor obrađuje u poglavljiju »Grad i okolina«. Sam naslov nas upozorava na to da autor, kao iskusni istraživač, u proces svog razmatranja uvodi kategoriju *rural-urban continuum*, prostor oko gradova u kojem se mešaju uticaji sela i grada. UKazujući da je taj uticaj ranije bio zanemarljiv a kasnije sve vidljiviji, Kostić ističe da urbana sociologija mora ovim pitanjima pokloniti značajnu pažnju. Možda je »poseljačenje« gradova upravo naša specifična stvarnost, pa nije slučajno što se u knjizi ovim problemima poklanja vidljiva pažnja. Mišljenja smo da autor ovde rural-urban continuum posmatra kao jednosmerni »monizam«, uticaj sela na grad i »poseljačenje gradova«. Međutim, pažnju je trebalo posvetiti i obrnutim uticajima i procesima. Možda bi obrada urbanizma kao načina života (ili načina života kao urbanizma) bila plogenosa pri razmatranju ovih problema. Interesantno bi bilo istražiti koliki je i kakav je uticaj urbanog načina života na selo. Drugo, da li je grad budućnost sela, ili je selo sačuvalo nešto u čemu bi grad mogao potražiti inspiraciju?

Poglavlje »Socijalna struktura grada« Predstavlja okvir u kojem se obrađuju problemi ličnosti u gradu, autor ističe da se urbana sredina i način života neposredno odražavaju na psihičku i fizičku stranu u gradu. Sve to utiče na obrasce ponašanja i mišljenja, na jezik, modu, itd. U gradu preovlađuje anksioznost, izolacija, iracionalna društvenost, a čovek postaje broj i homo metrum. Dolazi do dezorganizacije (anomija) ličnosti, do njenog otuđenja a izgleda da se oskozi ideal susedstva ostaje nenadoknadiv.

»Socijalne klase« je poglavlje u kojem autor raspravlja šta su na tom području istraživali marksistički i zapadni sociolozi. Svakog čitaoca ove studije posebno će zainteresovati deo koji govori o *socijalnim aggregatima* (grupa, masa, publika, manifestacija), kao i deo »Socijalne grupe u gradu« (prirodne i sekundarne). Posebnu pažnju autor posvećuje osnovnoj primarnoj grupi – porodici.

U sedmom poglavljiju, »Budžet vremena u gradu«, Kostić se na jednom konkretnom planu zalaže za proučavanje raspoloživog vremena, odnosno celine ljudskog vremena u kojem ljudi vode određeni način življjenja. Značaj vremena pisac i vidi u tome što se »ljudski život i svaka njegova aktivnost odvija u vremenu«. Po njegovom mišljenju, »neposredna posledica promene načina života je pitanje slobodnog vremena«, koje se u ovoj knjizi nesešto detaljnije razmatra.

Osmo poglavje posvećeno je *normama ponašanja i mišljenja*. U okviru njega se raspravlja o ideologiji, indoktrinaciji, religiji, javnom mnenju i modi. Posebna pažnja posvećena je doktrinama individualizma i kolektivizma, a u okviru religije nešto detaljnije obradene su tz. *objavljene religije*, hrišćanstvo, judizam i islam. Suprotstavljajući se tezi »da religija nije nikad osvojila gradove«, autor povezuje fenomen religije s klasama (radnička, »srednja«, itd.).

Na zanimljiv način obrađeni su problemi *javnog mnenja, propagande i reklame*; ovo poglavlje završava se raspravom o modi, nečemu što je specifično gradsko, fenomenu koji se najčešće širi putem imitacije na areal izvan grada.

Pretposlednje poglavlje počinje razmatranjem *procesa i promene*, koje je savremeni grad neminovno donosio. Autor se zadržava na problemima gigantizma i procesima mastifikacije gradova (masovno društvo, masovna proizvodnja, masovna kultura, sredstva masovnih komunikacija, masovna dokolica, itd.). Ovaj odjeljak se završava raspravom o procesu ruralizacije gradova, koji je danas karakterističan, pre svega, za Aziju, Afriku i Latinsku Ameriku. U knjizi se navodi zanimljiv podatak da je 1900. godine samo 5,5 posto stanovništva u svetu živelo u gradovima. Naravno, danas je taj procenat ogroman.

Poslednje, deseto poglavlje je posvećeno *anomijama grada*. Anomija, o kojoj je naročito pisao Dirkem, ukazuje na nenormalno ponašanje, dezorganizaciju društva i ličnosti, odsustvo svake norme u društvu, odsustvo kontrole nagona, strasti i želja ličnosti, njenu pobunu protiv svih ustaljenih pravila, naročito u periodu društvenih kriza. To je savremena pojava koja uključuje samoubistava, profesionalne prestupe, skitničenja, narkomaniju, seksualne patologije, psihoze i neuroze, masovne mentalne epidemije. Sve ove savremene probleme pisac detaljnije obraduje na način koji je dostupan ne samo specijalistima, već i široj čitalačkoj publici koja se interesuje za ove

CVETKO KOSTIĆ: »GRAD I VREME«, »Vuk Karadžić, Beograd 1982.

Piše: Dragan Koković

Knjiga Cvetka Kostića »Grad i vreme« jedna je u nizu studija o gradu koje su se kod nas pojavile u poslednje vreme. To je pouzdan i dobar znak da je grad najzad postao istinski predmet proučavanja i sastavni deo ljudske svakodnevice, duha vremena u kojem živimo; on se ne može posmatrati nezavisno od ljudskog načina življjenja i »kvaliteta života« koji nam sa svojim okruženjem nudi u ovom vremenu koje ponekad proizvodi »krne« ljudske egzistencije.

Već sam nastanak grada – ističe Kostić – »izazvao je u društvu novus ordo seculorum, novi vekovni red, koji je iz osnova izmenio i menja sve oblasti života« /str. 7/. Taj novi vekovni red je stvorio čoveka »urbanita«; nje-

procese savremenog urbanog društva. »Tajna društva« i »Rasni problemi« su odeljci kojima se završava ova knjiga. U zaključku autor govori o perspektivama grada i problemima stanovanja. Rast »urbanog dinosaursa« razmatra se kroz dilemu napretka i opasnost opstanka.

Knjiga prof. Cvetka Kostića »Grad i vreme« značajno je inovirana u odnosu na knjigu »Sociologija grada«, koja je objavljena 1973. godine. Poseban napor autor je uložio da poboljša strukturu rada i proširi pojedina poglavila. Naročito je uveličao deo značajno proširen, što daje posebnu dimenziju ovom novom izdanju.

Kostić je ovu knjigu pisao jasnim stilom i bez mnogo citata, što je veoma važno kada je u pitanju šira čitalačka publiku. Takav način pisanja daje knjizi dimenziju jasnosti i čitljivosti. Vidljiv je trud autora da uvek precizno objasni etimološku i teorijsku dimenziju svakog pojma. Sve to utiče da i naj složeniji problemi grada na kraju čitanja postaju jasni i onima koji nisu specijalisti za ovu oblast. U svakom slučaju, ova knjiga i dalje ostaje jedan od kamenih temeljaca naše urbane sociologije, neophodno polazište grada i štivo za svako istraživanje problema grada.

»SAMERHIL – ZA I PROTIV«, »Prosveta«, Beograd 1982. (Prevod: Dejan Petrović)

Piše: Jelena Stakić

Poznata knjiga engleskog pedagoga Aleksandra Nila »Slobodna deca Samerhila«, objavljena u prevodu na naš jezik u biblioteci »Dvadeseti vek« pre dve godine, doživela je za kratko vreme i ponovljeno izdanje. Pouzdan znak da je izazvala veliko interesovanje, i da je našla, čini nam se, na određenim prijem kod naših čitalaca, pa i mnogih kritičara. U svetu je, međutim, Aleksandar Nil izazvao mnogo više polemika, pa i žučniti polemika, nego kod nas. Nedavno je u istoj biblioteci (»Dvadeseti vek«) i u prevodu istog prevedioča (Dejan Petrović) izšao zbornik »Samerhil – za i protiv«. Autori priloga su poznati ili manje poznati strani autoriteti za vaspitanje, ili društveni kritičari, među njima i Erich From, Bruno Betelhajm, Ešli Montegau, kao i naš stručnjak Naum Dimitrijević, čiji napis nosi karakterističan naslov »Ni za Samerhil, ni protiv njega«.

Naumović je dao opšti pregled Nilovih shvatanja izloženih u knjizi »Slobodna deca Samerhila«; kad se ona posmatraju na tako uopšten način kao što to Naumović čini, zaista je teško biti nepokolebljivo za ili ogorčeno protiv Nila. »Vrednost knjige, zbog koje nismo protiv nje« – piše naš autor – »jeste moć njenog podsticanja na razmišljanje o značaju vaspitanja, o vaspitanju slobodnog čoveka koji će izlaziti kao pobednik u sukobu sa mašnom ili ideologijom koja želi da ga porobi.«

Citajući priloge ostalih autora, vidimo da i oni koji su s konkretnim povodom izrazito za, obično imaju i izvesnih ograda, kao što ni oni koji su, takođe s konkretnim povodom, protiv, najčešće ne odriču Niliu baš sve vred-

nosti. Nilov se »Samerhil« uzdiže iz različitih razloga, iz različitih razloga se i opovrgava. Ono što je, uz sve međusobne razlike, zajedničko pristalicama s jedinim i protivnicima s druge strane, to je što jedni za druge tvrde da nisu dobro razumeli osnovne Nilove postavke.

Evo kako to izgleda kod Eriha Froma koji, smatrajući da je osnova Nilova poruka – ljubav prema životu, uglavnom drži Nilovu stranu: »Izbegavanje sile je ono što čini osnov principa slobode za dete. Nil je bio kritikovan zbog svoje navodne hiperraspštenosti: svako dete bez ograničenja može da radi što želi. Besmislica! Oni koji su na taj način kritikovali Nilu očigledno ga nisu razumeli, uprkos činjenici da je svoje ideje sasvim jasno izložio u »Samerhil«.«

A evo jednog primera takvog nerazumevanja; citat je iz priloga Lujze Bejts Ejmz, poznatog američkog pedagoga i autora knjiga namenjenih roditeljima: »Osnovni utisak koji stičem čitajući »Samerhil« jest da je g. Nil čovek koji ne može da podnese restrikciju bilo koja vrste. Izgleda da ima gotovo patološku potrebu da od deteta odstrani sva uobičajena ograničenja discipline, a takođe i skoro očajničku potrebu da se identifikuje sa buntovnim detetom protiv roditeljskog ili bilo kojeg drugog autoriteta, uključujući i sopstvene.«

Ili, kod iste kritičarke Nilovog »Samerhila«: »Izgleda da mnoge Nilove zamisli potpuno protivrečte prilično široko prihvaćenom načelu vaspitanja dece koje se sastoji u tome da dete, pomoću discipline koju mu najpre nameću drugi, postepeno ostvaruje željeni cilj – samodisciplinu.«

Bruno Betelhajm je Nila razumeo sasvim drugačije, toliko drugačije da videnju poput ovoga Bejts-Ejmzove smatra izvitoperavanjem Nilove misli. Evo kako Betelhajm tumači Nilovo razvijanje (Ejmzova bi rekla »nerazvijanje«) samodiscipline u dece: »... suviše malo discipline može u dugoročnom smislu da bude štetnije nego suviše mnogo. Ako je to ono čemu je Nila, od svih ljudi, poučilo iskustvo – trebalo bi da obratimo pažnju na njevo upozorenje.«

Ali za dete je od svih disciplina najbolja samodisciplina roditelja i vaspitača. To je ona vrsta samodiscipline koja nas sprečava da iživljavamo sopstveni teskobu i potrebe na drugima, a naročito ne na svojoj deci. . .«

Ovo sučeljavanje citata bilo je potrebno da se u eventualnom prepričavanju ne bi razvili novi nesporazumi. Osim toga, citati ukazuju na ono oko čega Nilove pristalice i protivnici najviše lome kopljia: to je kontroverza disciplina-stega-autoritet ili sloboda-ljubav-raspštenost. Pojmovi, premda potpuno različiti, u pisanju kritičara kao da se mešaju, čak i poistovećuju. Nije čudo što se kritičari, bili za, bili protiv, tako malo međusobno razumeju.

Verovatno je u pravu Bruno Betelhajm kad kaže kako se, ako se i ne slaze sa svim teorijskim formulacijama Aleksandra Nila, nuda da će »njegovi sledbenici uvideti činjenice i da neće nastojati da njegovu filozofiju pretvore u ubistvenu praksu.«

Da je takvih nastojanja bilo, najbolje svedoči druga Nilova knjiga, napisana iz neophodnosti da se roditeljima i vaspitačima predviđa kako su često pogrešno shvatali njegov »Samerhil«. Naslov te druge knjige je toliko rečit da ga je dovoljno samo navesti. On glasi: »Sloboda – ne razuzdanost«. No, kako će to ko razumeti – ostaje otvoreno pitanje.

France Bernik: »TIPOLOGIJA CANKAROVE PROZE«, »Cankarjeva založba«, Ljubljana 1983. Piše: Denis Poniž

Sada, kad je već nekoliko godina celokupno Cankarovo delo pred nama – u njegovim Sabranim delima, uključujući i pisma, i kad je za nama i međunarodni simpozijum povodom 100. godišnjice njegovog rođenja (1976), čini se da je došlo vreme za drugačije, produbljeno interpretiranje Cankarevog književnog stvaralaštva. Ovakvo interpretiranje verovatno su već nagovestile knjige Ivan Cankar i evropska literatura (1964) i Sluge, heroji, ljudi (1967) pokojnog Dušana Pirjevecu, a tu možemo uključiti i analize Cankarove dramatike, koje su – svaku u posebnoj monografiji – objavili pokojni Primož Kozak i Taras Kermauner.

Među cankarologe koji novim metodološkim postupcima analiziraju umetnički opus ovog velikog pisca i dramatičara, svakako spada i dr France Bernik. Prošle godine je u »Kondoru« objavljena njegova analiza Slika iz snova, ove godine obimna monografija Tipologija Cankarove proze, koju je u opremi Janeza Bernika objavila »Cankarjeva založba«. To je kapitalno delo od skoro 600 stranica, koje je sebi uzelo u zadatak da analizira »skoro 400 pripovedačkih jedinica« – kako autor kaže u uvodu – i pokušalo da odgovori na pitanje »kako pri jedva uočljivom estetskom treperenju u piščevom opusu razlikovati centralna od manje značajnih i manje karakterističnih proznih dela.«

Cankarova proza – a spomenutih 400 jedinica, od kratke vinjete do romana, to verovatno dovoljno uverljivo potkrepljuju – predstavlja centralnu preokupaciju ovog pisca, koja buhvata vremenski period od crtica iz mladosti iz 1892. do poznih dela iz 1918. godine. Ovo vreme je toliko dugo i stvaralački tako bogato da je Bernik mogao da ga podeli na neke posebne, kraće periode, s karakteristikama koje nije moguće zanemariti.

Prvi period obuhvata »vreme crtica iz mladosti« od 1882. do 1899. godine. Karakteristika tog perioda je to da u njemu otkrivamo osnove svih Cankarovi pripovednih elemenata iz kasnijih perioda. Poseban tipološki oblik predstavljaju Vinjete iz 1899. godine s elementima impresionizma i simbolizma, o čemu je u svojoj raspravi govorio Anton Ocvirk. Posle te godine Cankarovo interesovanje se pomera ka opsežnijoj prozi i romanu, kao što su: Tudinci, Krst na gori, Martin Kačur, Na klancu, Kuća Marije Pomoćnice, Gospa Judita, Nina, Milan i Milena. To je i period izrazite autobiografske proze, npr. Na klancu ili Novi život. U takozvanom bečkom periodu nalazimo i moralnu i socijalnu satiru, kakvu sadrži zbirka Priče iz doline Šentflorianske. U poslednjem periodu, između 1909. i 1918. godine, nalazimo odjek bečkog perioda, dakle prvenstveno ambivalentnu pripovetku i novelu, materinske crticice čiji su koren u vremenu pre bečkog perioda, kao i autobiografsku pripovetku, kakve su Moj život ili Grešnik Lenart. Posebno место zauzimaju već spomenute Slike iz snova, za koje Bernik opravdano navodi da »su organski zaključak razvojnog luka Cankarove umetnosti«.

trifl tomislav, akvatinta